

Právo koruny české

Petr Mrkývka

Bude-li někdo řadit tento článek mezi příspěvky z právních dějin, tak jej vůbec nečetl nebo předbíhá dobu. Řeč bude o právní regulaci stávající měny České republiky.

1. NĚCO O MĚNĚ A PENĚŽÍCH

Pojem „měna“ souvisí s penězi a směnou.

Peníze je třeba chápat jako společností všeobecně akceptovaný prostředek vyjadřující hodnotu (cenu) statků, prostředek jejich směny a placení.

Cesta k takto pojatým penězům vedla tisíciletým vývojem v rámci evoluce všech civilizací. Pro některé kultury jsou peníze více jak dva tisíce let naprostou samozřejmostí (Čína), pro jiné jsou však kategorií známou jen několik desítek let (např. oblastí Oceánie). Základem pro vznik peněz je vznik směnného společenství, kdy na určitém stupni jeho vývoje přichází komodita, která na základě obecně platného společenského konsensu se stala prostředkem realizace směny. Tato již přestala být prostou výměnou. Takto zvolená komodita byla společenstvím přijímána, aniž by ji přijímající jedinec bezprostředně zužitkovával. Nejčastějšími takovými komoditami byly dobytek, obilí, olivový olej, máslo, pivo, víno, rýže, kovy, nástroje, zbraně, lastury, drahokamy, šperky apod. Hovoříme o tzv.

komoditních penězích.

Pro komodity tvořící komoditní peníze platí určité společné znaky, jako:

- obecnost
- snadná dělitelnost
- trvalé přirozené vlastnosti
- oběžnost
- stálost směnné hodnoty.

Tyto znaky či funkce musí plnit i stávající peníze.

Prioritu mezi komoditami drží kovy, a to zejména stříbro a zlato. Cesta od nekovových komoditních peněz ke kovovým byla velice dlouhá a odráží se mimo jiné rovněž ve finanční terminologii toho kterého národa, resp. jazyka. Latinaský výraz pro peníze *pecunia* je odvozen od slova *pecus*, což je dobytek a nasvědčuje dávný vztah k této možnosti komoditních peněz. Poněkud tradičně je vykládána etymologie slova *platit*, které se snad vyvinulo z pravděpodobně praslovanského základu *polts* ve slově *pollsno* a později staroslověnského *platsno* (české *plátno*)¹, které je dokládáno jakožto nejčastější peněžní komodita slovanského osídlení na našem území. Systém užívání plátna, resp. šátků, jako platidla, kdy tato komodita dostávala již konkrétní podobu vzdalující se jejich přímé užitkové hodnotě,

¹ viz např. МАЩЕК, V.: Etymologický slovník jazyka českého, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1997.

je některými autory² již považována za měnu. Užívané tradiční komodity nebo jejich měrné jednotky se v některých případech odráží v názvu nynější peněžní jednotky (např. chorvacká kuna, libra, rupie, rubl). V našem případě i slovo *peníz* má vzdálený původ od jednotky váhy. Do češtiny se tento výraz dostal z praslovanského *pěnědzь*, který byl asi přijat ze starohornoněmeckého *pfennig* a jeho původ, resp. původ z jiných germánských zdrojů, je odvozován od latinského *pondus* – váha, ve smyslu váha nebo množství něčeho, nejčastěji kovu (*pondus auri*)³. Podobný vývoj v měnové terminologii můžeme pozorovat v každém jazyce. Jeho pestrost dokazuje složitost vývoje peněz a systému peněz, jakož i složitost vývoje celého směnného společenství.

Z výše uvedeného je již patrné, že penězi nemůžeme rozumět pouze to, co dnes má podobu mincí a bankovek. Vývoj peněz a vývoj jejich systému můžeme chronologicky rozvrhnout do těchto období:

1. Období předmincovní
2. Období metalické peněžní soustavy
3. Období úvěrové peněžní soustavy
4. Období papírové peněžní soustavy.

Přesné časové určení jednotlivých období je nemožné a je závislé v mnoha případech na stupni vývoje té které společnosti. Nejobtížnější je vymezení prvního a zároveň nejdelšího období.

Předmincovní období je etapou vývoje peněz a měny, kdy společnost používá jako platební prostředek komoditní peníze, a to i včetně odvažovaných kovů. Různou délkou tohoto období je možné dokladovat na příklad tím, že slovanská „šátečková měna“ se používala podle Helmondovy kroniky u Ranů na Rujaně ještě v XII. století, avšak ještě v první čtvrtině XX. století se k platbám v Etiopii používaly tyče soli⁴. U některých etnik např. Oceánie a tropické Afriky komoditní peníze svou funkci plní dodnes. V případě krizových stavů některých lidských společenství i celých státních útvarů může dojít pro disfunkci platidel k dočasné restauraci komoditních peněz. U vojáků, zajatců nebo vězňů v rámci jejich společenství bývá konsensem funkce peněz svěřena nejčastěji cigaretám nebo případně potravinám (především chléb), jde o stav, kdy peníze nemohou svou funkci plnit, nelze za ně takřka nic opatřit a cigarety lze použít předně k úplatám a přesněji k úplatkům. V moderní historii XX. století dočasný návrat do předmincovního období je znám hlavně v případech krachu měnových systémů ve válkou zdecimovaných oblastech. Ovšem zvláštním pří-

padem je záměrná likvidace vlastní měny v polpotovské Kambodži. Zde pak po porážce Rudých Khmerů byla dočasně používána jako platidlo rýže odměřovaná plechovkou od kondenzovaného mléka dodávaného Československem v rámci humanitární pomoci.

Asi před 2600 roky došlo k vynálezu mince – prutová platidla *pi* a *pu*, čímž Čína jako pravděpodobně první vstoupila do období metalické peněžní soustavy reprezentovaného již vlastními skutečnými mincemi. Metalická peněžní soustava představuje takový systém, kdy ve státě obíhá jako zákonné platidlo jen kov ve formě mincí⁵. V rámci tohoto systému je určen měnový kov, z kterého se mají ražít mince, peněžní jednotka se stanoveným váhovým poměrem k měnovému kovu a pravidla emise mincí. **Měnový kov** je ten kov, který je základem pro ražení mincí⁶. Nejvýznamnějšími měnovými kovy se postupně stalo stříbro a zlato. Pokud je peněžní jednotka vázána pouze k jednomu kovu, resp. byl-li určen jeden měnový kov, z kterého se razily mince, jedná se o **monometalismus**. Avšak měna mohla být vázána i ke dvěma kovům – **bimetalismus** (zlato a stříbro) nebo dokonce i třem kovům – **trimetalismus** (zlato, stříbro a např. měď). V těchto případech byl pak autoritativně určen poměr mezi jednotlivými kovy. Čistě metalický měnový systém má v oběhu tzv. **plnohodnotné mince** z odpovídajícího měnového kovu v hodnotě odpovídající hodnotě měnového kovu o té samé ryzosti a hmotnosti. Z plnohodnotných mincí se postupně staly **neplnohodnotné mince** a rozhodující nebyl obsah měnového kovu v ní obsažený, ale nominální hodnota, na kterou mince zněla. Neplnohodnotné mince vznikly opotřebením plnohodnotných mincí, záměrným snižováním jejich hmotností okrajováním nebo později i záměrnou emisí mincí s nižším obsahem měnového kovu, případně ražbou z jiného kovu.

Postupně se v mincovnictví vyvinuly dva systémy ražby mincí, a to systém volné ražby a systém omezené ražby.

Volná ražba byla systémem uplatňovaným při existenci plnohodnotných mincí, kdy kdokoli mohl si nechat vyrazit v mincovně mince z měnového kovu, který vlastnil, za úhradu mincovního poplatku. **Omezená ražba** se uplatňovala tam, kde panovník si uvědomoval potřebu správy emise platidel, kdy ražbu držel jako svůj regál. Absolutní omezená ražba přichází se vznikem emisí neplnohodnotných mincí. Právo jejich ražby má výlučně stát a rozdíl mezi náklady spojenými s ražbou a nominální hodnotnotou mince je příjmem státní pokladny⁷.

Přechodným obdobím mezi metalickou peněžní

² SEJBAL, J.: Základy peněžního vývoje, MU, Brno 1997.

³ viz cit. 2.

⁴ GRŮŇ, L.: Měnové, bankové a devízové právo, PF UK, Bratislava 1996.

⁵ GRŮŇ, L., KRÁLÍK, J.: Základy finančního práva na Slovensku, MANZ Bratislava 1997.

⁶ MIHÁLIKOVÁ, A., HORŇIAKOVÁ, L.: Základy finanční teorie, PF UK, Bratislava 1994.

⁷ viz cit. 6.

soustavou a papírovou peněžní soustavou bylo období **úvěrové peněžní soustavy**. V této etapě jsou v oběhu směny cedulové banky, které dostaly podobu bankovky, a jsou volně směnitelné za zlato. Příchod těchto bankovek je spojen s poskytováním úvěru cedulové bance ve zlatě.

V období **papírové peněžní soustavy** jsou základem peněžního oběhu papírové peníze, které již nelze volně směňovat za zlato, ovšem je možné za ně zlato nakupovat. Platidla papírové peněžní soustavy mají již formu bankovek, případně státovek a neplnohodnotných mincí. Papírová peněžní soustava však neznamena vymanění měny ze závislosti na měnovém kovu. Stát svoji peněžní jednotku vázal poměrem peněžní jednotky k měnovému kovu a její hodnota byla určena mincovním číslem. **Mincovní číslo** byla limitovaná cena zlata na volném trhu, vyjadřovalo počet plnohodnotných mincí ražených z jedné trojské unce. **Trojská unce je mincovní jednotka hmotnosti zlata, která se rovná 31,1034807 g zlata.** Ačkoliv platidla nebyla volně směnitelná za zlato, stát zaručoval jejich částečné krytí zlatem vedle dalších aktiv emisní banky. Možnost koupě a prodeje zlata emisní bance byla charakteristickým znakem monetárního systému Gold Bullion Standard, který byl v třicátých letech XX. století nahrazen systémem Gold Exchange Standard, ten však již znamenal pouze výměnu papírových peněz za zlato mezi centrálními bankami jednotlivých států.

Změna formy platidla tedy neznamena změnu vazby celého systému peněžní jednotky k určitému drahému kovu nebo kovům. Vztah peněžní jednotky k měnovému kovu je označován jako **zlatý, případně stříbrný, standard**. Koruna československá měla svou paritu ke zlatu vyjádřenu zákonem 41/1953 Sb., o peněžní reformě, kdy 1 Kčs obsahovala 0,123426 g ryzího zlata. Tento **měnový obsah zlata** byl základem např. pro stanovení **měnového kursu** jako ceny peněžní jednotky jednoho státu vůči peněžní jednotce jiného státu⁸.

Metalistické měnové systémy se v průběhu XX. století dostávaly do krize především s ohledem na válečné události. V Evropě a USA již v průběhu první světové války neexistoval ve většině států oběh plnohodnotných mincí (Gold Coin Standard), systém Gold Bullion Standard skončil s Velkou hospodářskou krizí (1929–1932) a ani systém Gold Exchange Standard neměl dlouhého trvání. Druhá světová válka totálně zlikvidovala mezinárodní obchod a mezinárodní finanční a kapitálový trh, hluboce poznamenala všechny národní měny. Proto v červenci 1944 spojenci vytvořili na Mezinárodní monetární a finanční konferenci⁹ v lyžařské středisku Bretton Woods ve státě New Hampshire tzv. **brettonwoodský systém**, na který přistoupilo 44 zemí, prim ovšem hrály USA re-

prezentované H.D. Whitem a Spojené království v čele s J.M. Keynesem. Konference v Bretton Woods položila základy pro vznik Mezinárodního měnového fondu (IMF).

Brettonwoodský systém co do vztahu ke zlatu spočíval ve stanovení hodnoty peněžní jednotky na základě pevně stanoveného kursu prostřednictvím vazby na zlato. Systém měl upravit postup v případě nerovnováhy platební bilance v členských státech IMF. Vazba ke zlatu byla provedena tak, že dolar USA stal se mezinárodní měnou (viz dále) směnitelnou za zlato na úrovni centrálních bank v úředním kursu 35 za trojskou unci. Tento systém setrval až do počátku sedmdesátých let.

Spolu s devalvací amerického dolaru v roce 1971 byla zrušena směnitelnost dolaru za zlato a v roce 1973 došlo ke zrušení stálého kursu dvou předních měn – amerického dolaru a britské libry, a zavedení na místo pevných kursů kursů plovoucích. Tím s konečnou platností padl závazek USA z brettonwoodské dohody, který zaručoval signatářům konvertabilitu dolarových pasiv USA za zlato. Tento závazek spolu s růstem poptávky po USD vyvolaným nárůstem mezinárodních transakcí a stagnací nabídky zlata představoval pro USA nebezpečí pro jejich rezervy, zvyšování deficitu platební bilance a růstu dolarových pasiv. Bylo nutné hledat nějaké východisko, které by odvrátilo nebezpečí hospodářské krize v světovém měřítku. Východisko z této patové situace našel profesor R. Triffin, který navrhl útlum vazby ke zlatu ve prospěch jiného rezervního aktiva (zároveň i vedle USD). Novým aktivem se z rozhodnutí skupiny G10 v létě 1969 stalo **SDR – Special Drawing Rights** (právo čerpání u IMF). Původní poměr k dolaru byl 1:1. (Nyní je cca 1,4 USD : 1 SDR).

Vývoj v oblasti mezinárodního monetárního systému od přelomu šedesátých a sedmdesátých let znamenal konečný rozchod se zlatem, resp. zlatým standardem, nejen na mezinárodní úrovni, ale i v rámci jednotlivých národních měn členských států IMF, tento trend však překročil hranice IMF. Oficiální cena zlata byla zrušena na konferenci IMF v lednu 1976 v jamažském Kingstonu.

Zlato a jakákoli jiná komodita přestaly být primárním měřítkem hodnot, bohatství či nástrojem plateb. Peníze tak již nejsou náhražkou zlata, ale jsou penězi proto, protože právo (zákon) je za peníze určilo a stanovilo jejich nucený oběh. Hodnota dané peněžní jednotky je dána v podstatě hospodářskou úrovní daného státu.

Peníze a měna jsou dva nezaměnitelné spolu související pojmy.

Již na začátku této kapitoly bylo řečeno, že **peníze** v podstatě představují určitý předmět, všeobecný ekvivalent, zvláštní zboží či věc, sloužící především

⁸ srovnej BAKEŠ, M. a kol.: Československé finanční právo, Ústav státní správy, Praha 1987.

⁹ International Monetary and Financial Conference of the United and Associated Nations.

k vyjádření cen jiného zboží¹⁰. Jde o ekonomickou a právní kategorii, která svůj smysl má jen v rámci určitého systému společenských vztahů, v nichž plní své základní funkce:

1. měřítko hodnot
2. oběživa
3. platidla
4. pokladu.

Funkce peněz jako měřítko hodnot znamená, že míra nezbytných nákladů vynaložených na produkci určitého statku je vyjádřena ve formě ceny, která je peněžním vyjádřením jeho hodnoty. Tím prostřednictvím peněz je možné porovnávat hodnotu různých statků nebo hodnotu statků stejného druhu u více jejich poskytovatelů.

Funkci oběživa peníze plní v rámci směny statků jako její prostředek, přičemž cirkulace peněz je protisměrná cirkulaci statků.

Funkce peněz jako platidla je spojena se vznikem kreditního vztahu, tedy se vznikem dluhu a jeho splacením. Peníze jsou prostředkem k likvidaci dluhu, a to nejen ve vztahu koupě–prodej určitého statku, ale i ve vztahu úhrady mezd, odměn, důchodů a podobných dávek, jakož i splnění povinnosti vůči veřejným fondům (daně, poplatky, cla apod.).

Peníze především v případě plnohodnotných mincí byly prostředkem k uchování hodnoty – pokladu. S přechodem na neplnohodnotné peníze je takovéto jejich využití poněkud rizikové s ohledem na výkyvy v jejich reálné hodnotě způsobené zejména inflací. Peníze byly zvoleny za zboží tvořící poklad především pro stabilní hodnotu a možnost téměř okamžité jejich výměny za jakýkoli statek, což jiné věci neumožňují.¹¹

Tyto funkce jsou vyjádřením peněz především jako ekonomické kategorie¹². Peníze však nejsou pouze ekonomickou kategorií, ale také právním institutem, a to v podobě:

- peněžní jednotky
- peněžní částky
- platidla.

Peněžní jednotka je abstraktní jednotka míry hodnoty, její velikost vyplývá ze škálování hodnocení platné v daném státě. **Peněžní částka** je proti tomu abstraktní velikost hodnoty, která vyjadřuje pouze subjektivní právo k zaplacení, to znamená k přenesení na věřitele abstraktní hodnoty. Povahu materiální, tedy povahu věci, má **platidlo**, které je nositelem peněžní

částky. Částka může existovat v platebních vztazích nezávisle od platidel, např. při bezhotovostních platbách, a obráceně platidlo v určitých případech může přestat plnit funkci nositele peněžní částky, a to v případě ztažení platidla z oběhu.

Peníze jsou tedy kategorií širší než platidlo. Peníze mohou vystupovat ve dvou formách, a to jako **hotovost**, tedy platidlo, nebo jako **peníze bezhotovostní**.

Měna bývá různě definována např. jako konkrétní soustava peněz zavedená v určitém státě a systematicky upravená právním řádem toho státu¹³. S měnou souvisí **měnový systém** jako systém platný v daném státě, který zahrnuje státem stanovenou organizaci peněžního řádu zahrnujícího peněžní jednotku, její vztah ke zlatu a měnám jiných států, druhy platidel a jejich soustavu, instituce oprávněné k emisi platidel a zásady tuzemského platebního styku a styku se zahraničím¹⁴.

Měna a měnový systém, ačkoliv mají úzkou vazbu k ekonomice, jsou právními kategoriemi, jejich zřízení je vždy založeno normativním právním aktem. Právní úprava měny má dva základní předpoklady:

1. stanovení peněžního zboží, tj. takové zboží, které má sloužit jako všeobecný ekvivalent směny a tím plnit funkci míry hodnot,
2. stanovení míry cen, které se uskutečňuje tak, že se určí přesné množství peněžního zboží, tj. měnového kovu, za základ, a toto určité množství peněžního zboží se označí určitým názvem. Tím vznikne peněžní, resp. měnová, jednotka, která se obvykle dělí ještě na menší díly, dnes ve většině případů podle principů desetinné soustavy¹⁵.

2. MĚNOVÉ PRÁVO

Výšeč našeho právního řádu, která by pokrývala ono právo Koruny české, se u nás tradičně označuje jako **měnové právo**.

Za **měnové právo** lze považovat relativně samostatnou výšeč právního řádu obsahující právní normy, které upravují měnu a měnový systém v daném státě. Nejde však o samostatné právní odvětví, nýbrž o subsystém, který je součástí finančního práva jako jeho stěžejní subodvětví v rámci nefiskální části.

Měnové právo v podstatě zabezpečuje existenci primárního objektu financí jako právní kategorie, kdy za tento primární objekt považujeme peníze. V ideální rovině se měnové právo zabývá rozhodujícími otázkami

¹⁰ SLOVINSKÝ, A. a kol.: Základy česko-slovenského finančního práva, UK Bratislava 1992.

¹¹ KOSIKOWSKI, C., RUŠKOWSKI, E.: Finanse i Prawo Finansowe, Białystok 1994.

¹² BAKEŠ, M. A KOL.: Finanční právo, C.H.BECK, Praha 1995.

¹³ viz cit. 12.

¹⁴ MAJCHRZYCKA-GUZOWSKA: Finanse i Prawo Finansowe, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 1997.

¹⁵ GRUŇ, L.: Měnové, bankové a devízové právo, PF UK, Bratislava 1996.

mi společensko ekonomického i politického řádu daného státu. Z toho také vyplývá rozdělení kompetencí při jeho tvorbě a aplikaci.

Měnové právo tím, že reguluje peněžní zřízení daného státu, především vymezuje:

1. peněžní (měnovou) jednotku daného státu a její dělení na jednotky nižšího řádu
2. formy platidel
3. kompetence a pravidla emise platidel
4. pravidla nuceného oběhu neplnohodnotných peněz a bezhotovostní platební styk
5. paritu k zlatu nebo k jiným hodnotám, včetně nástrojů k provedení změn parity (devalvace, revalvace)
6. principy konvertability
7. pravidla a kompetence k provedení změn v měnovém systému (měnová reforma)
8. nástroje k ochraně měny.

Šíří a významu problematiky regulované měnovým právem by měl odpovídat stupeň právních norem v jejich hierarchii měnové právo upravující. Praxe však významu měnového práva neodpovídá. Pouze jen některé ústavy obsahují alespoň základní ustanovení týkající se měnového systému, resp. peněžní politiky, a to např. ústava švýcarská, finská¹⁶ nebo nová polská z roku 1997. Ústava České republiky se o měně zmiňuje pouze v čl. 98, kde péči o stabilitu měny svěřuje České národní bance. V mnoha případech chybí i zákonná úprava a regulace je svěřována aktům ústřední banky nebo vlády, resp. ministerstva financí. Některé otázky týkající se měnového systému nejsou upraveny obecně závazným právním předpisem vůbec, a to snad z důvodu, že se jedná o záležitosti především technického rázu, např. bezhotovostní platební styk v České republice.

Jedním z charakteristických rysů měnového práva nejen v České republice je také ten fakt, že normy regulující měnu nejsou obsaženy v jednom zákonu a naopak jsou často roztrženy po předpisech různých subodvětví finančního práva či v předpisech, jež jsou převážně pramenem jiného odvětví, ačkoliv se jedná o výšeč práva podle mého názoru kodifikovatelnou.

3. PENĚŽNÍ JEDNOTKA

Zákon ČNR 6/1993 Sb., o České národní bance, v § 13 stanovil, že peněžní jednotkou v České republice je koruna česká, dělí se na sto haléřů. Zákon v téže ustanovení též určil pro naši peněžní jednotku zákonnou zkratku Kč, haléř se však své zkratky nedočkál.

Zákonodárce tak pojmenováním peněžní jednotky nástupnického státu československé federace navázal na název peněžní jednotky československé měny.

Na našem území byla zavedena koruna již v rámci Rakousko-Uherské monarchie v roce 1892 spolu s přechodem od stříbrného standardu na zlatý (1 K = 0,304878 g ryzího zlata). Tato měna, v průběhu světové války zatížena silnou inflací, platila v Československé republice až do března 1919.

Vzhledem k právní kontinuitě platila po vzniku Československa i měnová kontinuita, kdy po 28.10.1918 zůstala platidla monarchie v platnosti. Inflace ztěžující obnovu a prosperitu československého hospodářství a neutěšený stav peněžnictvím v ostatních nástupnických státech Rakouska – Uherska vedly k nastolení opatření vedoucích k radikální odluce od rakousko-uherské koruny, jejichž tvůrcem byl především první ministr financí Alois Rašín (1867–1923). Součástí těchto opatření bylo:

- uzavření státních hranic (25.2.1919)
- okolkování rakousko-uherských papírových platidel (3.–9.3.1919)
- skončení platnosti neokolkovaných platidel k 10.3.1919 a jejich stahování z oběhu (do 20.6.1920)
- zřízení Bankovního úřadu ministerstva financí k emisi státovek
- stanovení kursu převoditelnosti 1K = 1Kč
- obnovení mincovny ve slovenské Kremnici (leden 1921)
- zavedení pevného kursu ke švýcarskému franku.

Stěžejním právním předpisem regulujícím peněžní jednotku Československé republiky byl zákon z 10.4.1919, který mimo jiné ukončil i diskuse o názvu peněžní jednotky, kdy na rozdíl od navrhovaných názvů sokol, frank československý apod. nad očekávání ponechal označení „koruna“.

V průběhu krizových třicátých let došlo k snižování zlatého obsahu koruny československé a její devalvaci. Nic méně koruna patřila k nejstabilnějším a nejžádanějším měnám v Evropě. Významnější inflační trendy se v Československu začaly projevovat až v druhé polovině třicátých let.

Znehodnocení koruny plně nastoupilo s okleštěním a rozbitím Československa, a to především v protektorátu Čechy a Morava. 16.3.1939 byla v protektorátu zavedena říšská marka – RM a vedle ní do odvolání platila protektorátní koruna, již s označením K. Zřízená Národní banka pro Čechy a Moravu byla povinna přijímat říšské marky a vydávat korunová platidla proti krytí v markách u Říšské banky, přičemž byl

¹⁶ KOSIKOWSKI, C., RUŠKOWSKI, E.: *Finanse i Prawo Finansowe*, Białystok 1994.

stanoven kurs 1 RM : 10 K¹⁷ Tak byla protektorátní měna přímo závislá na stavu říšské marky a bezbranná proti záměrné likvidaci její relativní samostatnosti a pozůstatků stability ze strany okupační moci. Okupace a válečné události vedly k znehodnocení koruny v poměru k roku 1937 o 1145%¹⁸. Koruna slovenská ustanovená jako peněžní jednotka Slovenské republiky 14.3.1939 si naopak udržela určitou stabilitu vzhledem k svému postavení k Německé říši (říšská marka nebyla na rozdíl od protektorátu Čechy a Morava na Slovensku paralelním oběživem) a k relativní konjunktuře až do roku 1943.

Dekretem prezidenta Edvarda Beneše z 19.10.1945 byla provedena měnová reforma. K 1.11.1945 byla zavedena jednotná Koruna československá s označením Kčs. Za nejdůležitější opatření je možné považovat:

- stanovení kursu k americkému dolaru 1:50
- výměna 500,- Kčs v hotovosti na osobu
- blokáce zbývající hotovosti a vkladů
- stanovení kursů přepočtů plateb a závazků znějících na říšskou marku a maďarské peng.

Inflačním trendům však tato reforma nedokázala zabránit a bylo pouze otázkou času, kdy dojde k další reformě.

Především z politických důvodů byla reforma odkládána až do května 1953. V této době byla již pevně u moci komunistická strana a zavedeny nové hospodářské a politické mechanismy, které dovolovaly provést radikální řez, který ovlivnil korunu v podstatě až do roku 1993.

Zákon 41/1953 Sb. nezměnil název ani zkratku peněžní jednotky, avšak natolik radikálně změnil hodnotu a mezinárodní měnové vazby, že bez ohledu na název zákona je třeba hovořit o měnové reformě nikoliv o reformě peněžní, což je více méně prostá výměna platidel. Reforma především spočívala na těchto principech:

- výměna platidel v poměru 1:5 do 300 starých Kčs na osobu
- nad 300,- Kčs výměna 1:50
- přepočet vkladů ve výši do 5000,- Kčs staré měny v poměru 1:5
- přepočet vkladů nad 5000,- Kčs progresivní sazbou až do poměru 1:50
- beznáhradové zrušení tuzemských cenných papírů, vázaných vkladů apod.
- stanoven obsah zlata na 0,123426g
- stanoven pevný kurz k sovětskému rublu.

Nová měna v rámci socialistického bloku patřila mezi nejstabilnější a nejžádanější. Inflací byla zatížena

v poměrně malé míře. S obrovskou inflací se potýkalo zejména Polsko a Jugoslávie. K upevnění postavení československé měny došlo výrazně po listopadu 1989, kdy i přes devalvaci a projevům inflace zůstala nejstabilnější měnou ve srovnání s ostatními posokomunistickými zeměmi

Rozpad československé federace poznamenal i československou měnu. Ještě před vznikem samostatných nástupnických států, České republiky a Slovenské republiky, byla v Praze dne 29.10.1992 podepsána smlouva mezi oběma vládami o vytvoření měnové unie se společnou peněžní jednotkou korunou československou. Z této smlouvy byl vytvořen Měnový výbor složený ze zástupců Národní banky Slovenska a České národní banky. Měnový výbor měl mimo jiné:

- rozhodovat o emisi platidel
- stanovovat kurz společné měny
- rozhodovat o zásadních otázkách oběhu, platebního styku a zúčtování mezi bankami.

V lednu 1993 měnová unie fungovala a v oběhu byla stále platidla znějící na korunu československou, ačkoliv de iure již každá z republik měla svou vlastní peněžní jednotku. Zákonem SNR 566/1992 Sb., o Národní bance Slovenska, je peněžní jednotkou ve Slovenské republice slovenská koruna se zkratkou Sk (nikoli Ks, což byla zkratka pro korunu slovenskou v období 1939–1945) a podle zmíněného zákona ČNR 6/1993 Sb. v České republice koruna česká. Vzhledem k přednosti mezinárodní smlouvy před vnitrostátní úpravou byl v obou státech stav odpovídající výše uvedené měnové unii, ta ovšem byla již podle čl. VII a XI smlouvy pouze dočasnou a předpokládala ukončení oběhu společných platidel a faktické vytvoření svébytných měn, což nastalo v únoru 1993.

Začátkem února podle zákona 60/1993 Sb. došlo k měnové odluce, zejména v českém tisku prezentované jako opatření k ochraně ekonomických zájmů České republiky před negativními hospodářskými tendencemi na Slovensku, o čemž je možné s odstupem let diskutovat. Základními znaky odluky v České republice byly:

- okolkování papírových platidel 100,- Kčs, 500,- Kčs a 1000,- Kčs
- postupná limitovaná výměna „federálních“ platidel za okolkovaná nebo za novou bankovku 200,- Kč s vyznačením výměny do občanského průkazu, příp. jiných dokladů
- dočasné omezení plateb v hotovosti
- postupná výměna okolkovaných platidel, bankovek nižších nominálů (ty byly okolkovány v Slovenské republice) a oběhových mincí za platidla české měny při jejich stahování z oběhu.

¹⁷ HLVÁČEK, I., KAŠPAR, J., NOVÝ, R.: *Vademecum pomocných věd historických*, H, Jinočany 1994.

¹⁸ viz cit. 17.

Oba nástupnické státy Československa zachovaly kontinuitu v pojmenování svých měn od roku 1892. Koruna se kromě České republiky a Slovenské republiky objevuje v názvu měny a peněžní jednotky také v Dánském království (sg.krone, pl.kroner), Estonské republice (sg.kroon, pl.krooni), Islandské republice (sg.króna, pl.krónur), Norském království (sg.krone, pl.kroner) a Švédském království (sg.krona, pl.kronor).

4. EMISNÍ BANKA

Emisní banka je ve většině zemí ústřední peněžní instucí státu, jejíž hlavní úlohou je ochrana a stabilita měny a vydávání zákonných platidel – emise¹⁹. Funkci emisní banky mohou však plnit i jiné instituce na příklad z důvodu neexistence ústřední banky nebo v procesu přípravy jejího ustavení. Tato situace byla např. po vzniku samostatného Československa, kdy až do vzniku Národní banky Československé v roce 1926 funkci emisní banky plnil především bankovní úřad ministerstva financí.

V současnosti je v České republice emisní bankou Česká národní banka, jejíž postavení je Ústavou České republiky vymezeno v čl.98 odst. 1: „Česká národní banka je ústřední bankou státu. Hlavním cílem její činnosti je péče o stabilitu měny; do její činnosti lze zasahovat pouze na základě zákona.“ Odst.2 naplňuje zákon ČNR 6/1993 Sb., o České národní bance. Česká národní banka vznikla rozdělením Státní banky československé a je jejím právním nástupce v působnosti České republiky.

Úprava postavení České národní banky jako emisní banky nebo též centrální, ústřední či cedulové banky odpovídá světovým trendům prosazujícím samostatnost ústřední banky na vládě. Vládní ingerence se ve většině případů dějí jen formou doporučení nebo určování pravidel zisku či hrazení ztrát banky²⁰. Konstitutivní zakotvení České národní banky v samostatné hlavě šesté Ústavy tuto relativní nezávislost ústřední banky na vládě dotvrzuje a je důsledkem uznání role financí v životě státu a společnosti²¹.

Právní úprava a fungování České národní banky nasvědčuje tomu, že se jedná o banku, která je schopna plnit funkce a vykonávat operace charakteristické pro ústřední banky ve vyspělých tržních ekonomikách. Její postavení je však předmětem mnoha politických diskusí, přičemž v poslední době síly snahy o omezení nezávislosti centrální banky na vládě. Funkce ústřední banky lze rozdělit do dvou základních kategorií, a to na funkci makroekonomickou a funkci mikroeconomic-

kou, o které je blíže pojednáno v rámci veřejného bankovního práva.

Makroekonomickou funkcí se rozumí zejména provádění měnové politiky, emise hotovostních peněz a operace se zahraničními měnami²². ZČNB v § 2 makroekonomickou a mikroekonomickou funkcí ústřední banky spojuje jako nástroje k zabezpečení stability české měny, což zákonodárce označil za hlavní cíl České národní banky. V rámci těchto funkcí Česká národní banka především:

- určuje měnovou politiku
- vydává bankovky a mince
- řídí peněžní oběh
- řídí platební styk a zúčtování bank
- vykonává bankovní dohled a spravuje bankovní systém v České republice
- je devizovým orgánem (podle devizového zákona).

Nezávislost České národní banky při zabezpečování svého hlavního cíle na pokynech vlády, vyjádřené v § 9 odst. 1 ZČNB, není ovšem nezávislostí absolutní, nýbrž relativní tak, jak je tomu i v jiných státech, které ovšem z tržním hospodářstvím mají podstatně větší zkušenosti. Úplná nezávislost není možná. Politika vlády svou činností a svými opatřeními ovlivňuje makroekonomickou situaci zasahuje nejen fiskální oblast, ale ovlivňuje i měnu. Monetární (měnová) opatření ústřední banky mohou působit rovněž mimo oblast měny. Z toho důvodu je potřebná koordinace realizace měnových a fiskálních opatření mezi vládou a ústřední bankou, čemu ZČNB dal prostor v části třetí (§ 9 až § 11). Jednání bankovní rady České národní banky se může zúčastnit s hlasem poradním pověřený člen vlády a naopak guvernér České národní banky je obdobně oprávněn zúčastnit se schůzí vlády.

České národní bance nebyla svěřena zákonodárná iniciativa, avšak ze zákona zaujímá stanoviska k návrhům, předkládaným k projednání vládě, které dotýkají působnosti ústřední banky. Co do nezávislosti ústřední banky na vládě je možné pozorovat několik modelů, které mají své pozitivní i negativní stránky. Za poměrně silnou centrální banku v Evropě je považována Deutsche Bundesbank, která v monetární politice není vládou nijak omezována. Naopak za poměrně silně ovlivňovanou vládou se považuje Bank of England, což mělo negativní vliv na inflaci libry v osmdesátých letech.

Vztah ústřední banky a vlády bývá někdy politickým kolbištěm, kdy hospodářské problémy obě instu-

¹⁹ srovnej KRÁLÍK, J., GRŮŇ, E.: Malý slovník finančního práva (pre právníkov), MANZ, Bratislava 1998.

²⁰ DUDEK, J.: Měnová politika, Slezská univerzita, Karviná 1996.

²¹ FILIP, J.: Ústavní právo II., MU, Brno 1996.

²² viz cit. 20.

tuce navzájem na sebe svalují, čemuž jsme bohužel občas svědky i v České republice. Žádný z právních předpisů přímo neurčil, kdo nese odpovědnost za hodnotu české měny na příklad tak, jak je to vyjádřeno v nové Ústavě Polské republiky, kde podle čl. 227 odst. 1 za hodnotu polské měny odpovídá Narodowy Bank Polski²³.

5. MĚNOVÁ POLITIKA

Měnová politika je souhrn zásad a opatření, které mají za cíl zabezpečit stabilitu měny²⁴. Lze ji chápat v širším smyslu jako veškeré činnosti státní hospodářské politiky působící na měnový vývoj. Připomeňme si, co všechno ovlivňuje hodnotu měny a míru inflace a naopak co všechno je ovlivněno kolísáním hodnoty měny a růstem inflace. Na měnu má vliv peněžní politika, ale také rozpočtová politika, daňový systém, mzdy, ceny a rovněž politická stabilita a tuzemské i mezinárodní finanční trhy. Ačkoliv zákon svěřil určování měnové politiky do rukou ústřední banky, její faktický radius je omezen kompetencemi jiných instancí a proto je třeba chápat měnovou politiku dle ZČNB v užším smyslu jako souhrn zásad a opatření regulující oběh peněz v ekonomice.

Množství peněz v oběhu je spojeno s jeho vlivem na cenovou hladinu, ekonomický růst, měnový kurz, úrokovou míru apod. Mezi základní skupiny nástrojů realizace měnové politiky se řadí²⁵:

- **regulace minimálních bankovních rezerv**, čímž ústřední banka ovlivňuje množství peněz, jaké smí obchodní banky půjčit. Pohyb sazeb rezerv směrem dolů znamená, že obchodní banky smějí při udržení konkrétní hodnoty peněz uložených u ústřední banky půjčit více peněz, čímž se zvýší množství peněz v oběhu. V případě zvýšení povinných bankovních rezerv jde o navýšení povinnosti uložit na účet u ústřední banky peněžní prostředky z vlastních depozit a poněvadž nejsou většinou tato depozita volná, musí obchodní banka snížit svou úvěrovou kapacitu, čímž banka omezí poskytování úvěrů a tak ztíží přístup k penězům, důsledkem pak je snížení množství peněz v oběhu.
- **regulace diskontní sazby**, kterou se rozumí úroková míra úvěrů poskytovaných ústřední bankou obchodním bankám
- **operace na volném trhu**, tj. především ná-

kup a prodej krátkodobých cenných papírů ústřední bankou. Nakupuje-li ústřední banka např. státní obligace, zvyšuje tím nabídku peněz. Při jejich prodeji stahuje peníze z oběhu. Vedle toho operace na volném trhu rovněž ovlivňují krátkodobé úrokové sazby na mezibankovním trhu.

Nástroje měnové politiky Česká národní banka legislativně uplatňuje ve formě opatření vyhlášených ve Sbírce zákonů.

Česká národní banka podává Parlamentu České republiky zprávu o měnovém vývoji, a to nejméně dvakrát ročně. Vůči veřejnosti je ze zákona (§ 5 ZČNB) povinna ji informovat o měnovém vývoji alespoň jednou za tři měsíce.

6. EMISE PENĚZ

Ústřední banka vydává peníze jednak v podobě bankovních, resp. úvěrových, peněz a jednak v podobě znaků peněz – hotovost. Úvěruje-li ústřední banka, vydává bezhotovostní úvěrové peníze převodem na jiný účet banky. Emitování hotových peněz spočívá v zásilání znaků peněz obchodním bankám k tíži jejich běžných účtů u centrální banky. Dále pak hotové peníze vyplácí banky svým klientům. Ústřední banka může také hotové peníze emitovat bezprostředně. Česká národní banka má také své klienty, mimo jiné vede účty České republiky a provádí bezprostřední výplatu hotových peněz organizačním jednotkám státu²⁶ pokud nemají účet veden u jiného peněžního ústavu. Množství peněz v oběhu, úvěrových i hotových, je záležitostí měnové politiky. Vyše uvedená emise peněz je pojata v širším smyslu. V užším smyslu je možné za emisi peněz považovat emitování platidel, tedy znaků peněz, jako jejich uvádění do oběhu.

Současná platidla české měny jsou vydávána výhradně Českou národní bankou, a to v podobě bankovek, mincí (oběhových mincí) a pamětních mincí. Platná platidla vydaná Českou národní bankou jsou zákonnými penězi. Zákonnými penězi se obecně rozumí peníze, které jsou fyzické a právnické osoby povinny přijímat při placení za statky a jiné penězi vyčíslitelné a měřitelné hodnoty²⁷. V České republice jsou zákonné peníze určeny ke všem platbám ve svém nominální hodnotě. Pamětní mince a oběhové mince ve zvláštním sběratelském provedení (proof mince) mohou být prodávány za jinou cenu než je jejich nominální hod-

²³ Dziennik Ustaw 1997 Nr. 78 poz. 483.

²⁴ srovnej KRÁLÍK, J., GRŮŇ, E.: Malý slovník finančního práva (pre právníkov), MANZ, Bratislava 1998.

²⁵ MATEŠOVÁ, J., WENDELOVÁ, P.: Stát a trh, Avízo print, Ostrava 1990.

²⁶ termín „organizační jednotka státu“ je užit v návrhu zákona o majetku České republiky a měl by pokrýt stávající příspěvkové a rozpočtové organizace, jejichž zřizovatelem je stát.

²⁷ KRÁLÍK, J., GRŮŇ, E.: Malý slovník finančního práva (pre právníkov), MANZ, Bratislava 1998.

nota.

Česká národní banka nové vzory platidel dává do oběhu prostřednictvím normativního správního aktu, kterým je **emisní vyhláška**. Ta stanoví u jednotlivého vzoru platidla

- nominální hodnotu
- rozměry, u mincí též hmotnost a materiál
- vzhled a další náležitosti platidla
- datum vydání do oběhu.

Nominální hodnota je obsažena v názvu platidla, který se dále skládá z druhu platidla a vzoru s letopočtem. **Rozměry** jsou udávány v milimetrech, hmotnost u mincí pak v gramech. Sočasně vyhláška upravuje přípustnou toleranci. Ta např. u bankovky po 2000 Kč vzoru 1996 je 1,5 mm v její šířce i délce (§ 2 odst. 1 vyhl. ČNB 226/1996 Sb.). K výrobě bankovek je určen speciální papír obsahující tkaninová vlákna. Papír je přírodně zbarven, obsahuje lokální stupňovitý vodoznak a ochranný okénkový proužek. **Materiál mincí** je určen podle toho, zda se jedná o mince pamětní či oběhové. U pamětních mincí je použito jednak stříbro o ryzosti 900/1000 a jednak zlato o ryzosti 999,9/1000. Materiálem pro oběhové mince je tzv. obecný kov, kdy se jedná buď o čistý kov nebo o slitiny. Haléřové mince v nominálu 10, 20 a 50 haléřů jsou raženy ze slitiny hliníku (990 dílů) a hořčíku (10 dílů). Korunové mince v hodnotách 1, 2 a 5 Kč se raží z oceli, která je po obou stranách a na hraně galvanicky pokovena niklem. Mince vyšších nominálních hodnot (10, 20 a 50 Kč) se raží z ocelového jádra. U desetikoruny je jádro potaženo plátkem mědi a ten je spolu s hranou mince galvanicky pokoven mědí. Dvacetikoruna je potažena plátkem slitiny mědi (750 dílů) a zinku (250 dílů) a touto slitinou je pak galvanicky pokovována včetně hrany. Nejvyšší oběhová mince – padesátikoruna je ve své střední části potažena plátkem slitiny použité u dvacetikoruny a na mezikružích jsou použity plátky mědi, které jsou pak spolu s hranou galvanicky pokoveny mědí.

Vzhled platidla je vyjádřen slovním popisem, což je převažná část vyhlášky. Pouze u mincí je vyhláška doplněna jejich grafickým znázorněním. Popis bankovky obsahuje i popis použitých ochranných prvků. V první řadě je popsán vodoznak umístěný na kuponu, tedy nepotištěném okraji bankovky, kterým je v případě našich bankovek vždy portrét osobnosti, které je věnována lící strana bankovky:

- 20 Kč – Přemysl Otakar I.
- 50 Kč – svatá Anežka Česká
- 100 Kč – Karel IV.
- 200 Kč – Jan Ámos Komenský
- 500 Kč – Božena Němcová
- 1000 Kč – František Palacký
- 2000 Kč – Ema Destinová

- 5000 Kč – Tomáš Garigue Masaryk.

Dále všechny naše bankovky obsahují **ochranný okénkový proužek**, na jehož vystupujících částech je ve směru z dole na horu čitelný negativní mikrotext s nominální hodnotou bankovky. Na bankovkách je umístěna **soutisková značka**. U starších vzorů má podobu písmene „C“, do kterého je vloženo písmeno „S“. Nové vzory počínaje bankovkou po 1000 Kč vzoru 1996 mají ochranou soutiskovou značku v podobě písmen „ČR“ v průhledu proti světlu, přičemž její provedení více ztížilo padělání bankovek. **Lící strana** bankovky obsahuje portrét osoby (viz soutisková značka), její jméno, skrytý obrazec v ornamentu (nominál) a další především ornamentální dekoraci. Na lící straně v pravém horním rohu je umístěna **hmatová značka** pro nevidomé a slabozraké. Součástí lící strany jsou též **jména autorů** návrhu bankovky (O. Kulhánek) a ryteckého přepisu portrétu (M. Ondráček), dále text slovně označující nominální hodnotu bankovky, název emisní banky, faximilie podpisu guvernéra a slovo „**GUVERNÉR**“.

Vyobrazení na rubu bankovky – tiskový obrazec se vztahuje k osobnosti, již je bankovka věnována. V tiskovém obrazci se též nachází velký státní znak. V levém spodním rohu je číselné označení nominální hodnoty a souběžně se spodní stranou bankovky je vpravo od označení nominální hodnoty tradiční informace „**PADELÁNÍ BANKOVEK SE TRESTÁ PODLE ZÁKONA**“. Při spodním okraji bankovky je drobným písmem vytištěn nápis označující autorská práva emisní banky – „**ČESKÁ NÁRODNÍ BANKA**“, název tiskárny a jméno autora ryteckého přepisu hlavního motivu rubové strany (M. Ondráček).

Významným údajem o bankovce je označení její **série a pořadové číslo**. Nachází se na bankovce ve dvou místech.

Kupon kromě zmíněného vodoznaku obsahuje na lici i na rubu výrazné rastrované číselné označení nominální hodnoty a na rubu v dolní části u novějších vzorů je kupon doplněn stylizovaným symbolem ve vztahu k osobnosti z portrétu – 20 Kč – koruna, 50 Kč – srdce, 100 Kč stylizované písmeno „K“, 200 Kč – kniha, 500 Kč – růže, 1000 Kč – stylizované písmeno „P“, 2000 Kč – lyra.

Vyhláška popisuje barevné provedení bankovky a technické postupy jednotlivých tisků.

Vyhláška emitující mince je co do popisu méně obsažná. Obsahuje popis lince mince (revers), což je část se symbolem státnosti (nejedná se o státní znak). Revers tradičně vedle lva dále obsahuje název státu, letopočet ražby a značku mincovny. Název mincovny na rozdíl od tiskárny bankovky vyhláška neuvádí. Avers, rub mince, nese číselně vyjádřenou nominální hodnotu s doplňujícími ornamenty, symboly, reliéfy apod. Dále se zde nachází iniciály autora návrhu (J. Prádl 10h, J. Bejvl – 20h, V. Oppl – 50h a 20 Kč, J. Truhlíková –

Spěvákova – 1 a 2 Kč, J. Harcuba – 5 Kč, L. Kozák 10 a 50 Kč). K popisu mince též patří popis hrany a v současnosti i tvar mince, poněvadž poněkud netradičně byl zvolen tvar dvoukoruny – jedenáctihran a dvacetikoruny – třináctihran.

Důležitým datem pro vzor platidla je **den vydání do oběhu**, kdy se platidlo stává předmětem nuceného oběhu. Toto datum většinou není totožné s datem účinnosti vyhlášky, kterým se platidlo daného vzoru stává součástí soustavy platidel měny České republiky.

Emisní vyhlášku podepisuje guvernér České národní banky nebo v jeho zastoupení pověřený viceguvernér. Vyhláška je platná řádnou publikací ve Sbírce zákonů.

Emisní banky ve většině případů vydávají při uvádění nového vzoru platidla do oběhu ještě **barevné informační materiály** s vyobrazením platidla, jeho popisem a upozorněním na ochranné prvky. Tyto materiály jsou významné především při emisi nových bankovek, protože vyhlášky jejich znázornění neobsahují. Informační materiál se vydává v několika jazykových mutacích.

Počet nominálů bankovek svědčí o celkové kondici dané měny. V zemích, kde je stabilní hospodářská situace počet nominálů se pohybuje mezi čtyřmi až devíti, optimální počet nominálů se udává mezi pěti až osmi.²⁸ Např. v Belgii jsou tři, ve Velké Británii, Irsku, Japonsku, Norsku, Portugalsku a Španělsku čtyři nominály, v Dánsku, Finsku, Francii a Řecku pět, v Německu, Rakousku, Švédsku a Švýcarsku šest, v Austrálii, Itálii, Nizozemsku, Španělsku sedm a v Kanadě devět.²⁹ V sousedním Polsku po denominaci zlotého je v oběhu pět nominálů bankovek, a to po 10, 20, 50, 100 a 200 zlotých, před denominací vzhledem k hyperinflaci a devalvaci v osmdesátých letech bylo postupně zavedeno jedenáct nominálů bankovek, a to v hodnotách po 10, 20, 50, 100 (později doplněny mincemi), dále 200, 500, 1000, 2000, 5000, 10000, 20000, 50000, 100000, 200000, 500000, 1000000 a 2000000. Postupně některé nominály byly staženy z oběhu nebo se pro malou hodnotu přestaly užívat. Zmíněnou denominací se rozumí jedna z forem měnové reformy spočívající v zavedení nové peněžní jednotky se stanoveným poměrem k předcházející. V případě Polska proběhla denominace v režii zákona 386 z 25.7.1994, kdy 1.1.1997 přestal platit „starý zlotý“ a do 31.12.2010 probíhá výměna starých platidel za nová v poměru 10000 : 1.

U nás je tedy v oběhu osm nominálů bankovek s poměrně značným počtem vzorů. Tento stav je dán především tím, že tisk všech nominálů přešel od anglické tiskárny Thomas de la Rue do Státní tiskárny cenin Praha a bylo třeba změnit z důvodů vyšší bezpečnosti původní tiskové desky. Dále je snaha České národní banky o zavedení novějších ochranných prv-

ků a odstranění některých anachronismů přetrvávajících na starších vzorech, které vznikly ještě v době československého státu, např. soutisková značka „CS“ nebo zkratka Kčs na ochranném proužku.

7. HOTOVOSTNÍ OBĚH

Hotovostní oběh představuje nucený oběh platidel spojený s povinností platit zákonnými penězi a tyto dále přijímat. Hotovostní oběh je v rámci našeho měnového práva upraven především vyhláškou ČNB 37/1994 Sb., kterou se stanoví postup při příjmu peněz a nakládání s nimi a při poskytování náhrad za necelé a poškozené bankovky a mince. Vyhláška je sekundárním normativním aktem provádějícím ustanovení § 22 písm.b) a c) zákona 6/1993 Sb., o České národní bance, ve znění pozdějších předpisů.

Zákonné peníze přijímají Česká národní banka a ostatní banky bez omezení. Vůči jiným právnickým a fyzickým osobám není nucený oběh absolutní a platí pro něj určité výjimky stanovené vyhláškou. Platné bankovky měny České republiky jsou právnícké osoby a fyzické osoby povinny přijímat bez omezení. V případě platných mincí naší měny jsou právnícké a fyzické osoby oprávněny odmítnout přijetí:

- mincí nad 10 kusů téže nominální hodnoty,
- mincí nad celkovou částku 100 Kč u mincí do nominální hodnoty 10 Kč včetně a nad celkovou částku 500 Kč u mincí vyšších nominálních hodnot
- platných pamětních mincí emitovaných Českou národní bankou platných československých pamětních mincí, tj. mincí emitovaných v tzv. nové měně po 1.6.1953, které vzhledem k právní i měnové kontinuitě zůstávají nadále v platnosti v kursu 1Kčs : 1Kč. Platnost stříbrných pamětních československých mincí skončí v průběhu roku 2000.

V rámci hotovostního oběhu je potřeba rozlišovat platidla:

- **česká a cizí**, tj. platidla, jež jsou nebo byla součástí soustavy zákonných peněz měny České republiky nebo patří měnám cizím
- **platná a neplatná**; platná platidla jsou ta, která byla řádně vydána do oběhu a nebyla z oběhu stažena, čili nebyla jejich platnost ukončena vyhláškou České národní banky, pokud se jedná o platná česká platidla. Jde tedy o zákonná platidla či zákonné peníze. Obdobně je tomu u platidel cizích měn. Všechny jiné bankovky, mince či státovky jsou neplatné.
- **celá a celistvá**; za celá platidla se považují ta-

²⁸ BUDUJ, F.: Jak rozpoznávat fałszywe banknoty, BGW, Warszawa 1994.

²⁹ podle stavu k 1. 12. 1995.

ková, kterým nechybí žádná jejich část, za celistvá se považují takové, která tvoří souvislý a neporušený celek.

- **bezvadná, opotřebovaná a poškozená;** opotřebovaná platidla jsou ty zákonné peníze, jejichž kvalita byla snížena v rámci oběhu, přičemž poškozená platidla jsou ta, k jejichž poškození došlo jinak než oběhem. Zákonné peníze neopotřebované a nepoškozené jsou bezvadnými platidly. Opotřebovaná a poškozená platidla se nevydávají zpět do oběhu a pokud dochází k jejich předávání mezi osobami, mají být baleny odděleně a označeny jako neupotřebitelné.

Fyzické osoby mohou přijetí opotřebovaných nebo poškozených platidel odmítnout, naopak právnické osoby mohou odmítnout přijetí pouze poškozených, opotřebovaná přijímají pokud jsou celá nebo alespoň celistvá. Česká národní banka a banky za stejných podmínek přijímají i platidla poškozená.

Výměnu zákonných peněz určitých nominálních hodnot za zákonné peníze jiných nominálních hodnot a výměnu z oběhu stažených vzorů platidel za platné zákonné peníze provádí Česká národní banka a ostatní banky bezplatně za podmínek stanovených vyhláškou 37/1994 Sb., případně jinými obecně závaznými právními předpisy. V tomto smyslu pro právnické i fyzické osoby platí podmínka a povinnost balení či páskování platidel podle jejich nominálních hodnot, a to nejenom ve vztahu k výměně zákonných peněz vůči bankám, ale i při jiném předávání platidel. Nedohodně-li se plátce s příjemcem jinak platí, že bankovky téže hodnoty vkládá plátce po 100 kusech do balíčků, které plátce přepáskuje. Do balíčků se bankovky vkládají uhlazené a srovnávají se podle stran a směru tisku. Deset plných balíčků téže nominální hodnoty tvoří svazek bankovek. Mince téže nominální hodnoty vkládá plátce po 100 kusech do sáčků nebo je balí po 50 kusech do svitků. Pokud k výměně předkládá právnická osoba nebo podnikatel bankovky nebo mince více než dvou nominálních hodnot, příkládá se k nim výčetka s uvedením počtu kusů jednotlivých nominálních hodnot bankovek nebo mincí.

Dalším problémem hotovostního oběhu je přijímání opotřebovaných nebo poškozených platidel, což řeší rovněž vyhláška 37/1994 Sb. Poškozené bankovky a mince vydané Českou národní bankou, u kterých nejsou pochybnosti o tom, o jakou nominální hodnotu se jedná, vyměňují Česká národní banka a banky provádějící pokladní operace. Bankovky, pokud jsou celé a nejsou složeny z více než dvou částí, u kterých nejsou pochybnosti o tom, že k sobě patří, a poškozené celé mince se vyměňují v plné nominální hodnotě bez jakýchkoliv srážek. V plné nominální hodnotě se vyměňují i poškozené bankovky, pokud jsou celistvé, u kterých chybí pouze část nepotříštěného bílého okraje. Vyměňují se pouze takové poškozené bankovky a mince, u kterých nejsou pochybnosti o jejich pravosti. Ná-

hradu za necelé bankovky a za celé bankovky složené z více než dvou částí poskytují Česká národní banka a banky provádějící pokladní operace, podle velikosti plochy poškozené bankovky. Jestliže je k vyměření náhrady předložena bankovka nebo její zbytek, které jsou složeny z více částí, jsou jako celek posuzovány pouze tehdy, nejsou-li pochybnosti o tom, že jednotlivé části k sobě patří, na příklad podle série a pořadového čísla, podle tvaru v místech roztržení; v pochybnostech se každá předkládaná část posuzuje samostatně. Velikost plochy bankovek se určuje podle mřížek, které rozdělují plochu bankovky stejným počtem svislých i vodorovných linek na 100 stejně velkých políček. Do plochy zbytku bankovky se započítávají políčka, která jsou zbytkem bankovky zakryta více než z poloviny.

Náhrada se poskytuje ve výši:

- nominální hodnoty bankovky, jestliže je celá nebo její předložený zbytek je větší než tři čtvrtiny původní plochy bankovky,
- jedné poloviny nominální hodnoty bankovky, činí-li předložený zbytek polovinu až tři čtvrtiny původní plochy bankovky,
- jedné čtvrtiny nominální hodnoty bankovky, činí-li předložený zbytek nejméně čtvrtinu a méně než polovinu původní plochy bankovky
- v nulové výši; za zbytek bankovky menší než čtvrtina původní plochy se náhrada neposkytuje.

Za necelé mince se poskytuje náhrada pouze tehdy, jde-li o mince:

- u kterých může v důsledku technologie jejich výroby dojít k oddělení vnějších a středních částí; náhrada se poskytuje ve výši nominální hodnoty mince při předložení všech částí mince nebo alespoň té části, jejíž průměr odpovídá celkovému průměru mince. Za samostatně předložené střední části mince se náhrada neposkytuje.
- které jsou podélně rozštěpené v hraně na část s lící stranou a na část s rubovou stranou. V tomto případě se náhrada poskytuje ve výši nominální hodnoty mince při předložení obou částí rozštěpené mince. Při předložení pouze jedné z částí rozštěpené mince se poskytuje náhrada ve výši poloviny nominální hodnoty mince.

Ochrana hotovostního oběhu spočívá rovněž mimo jiné v postihu za nedovolenou výrobu nebo vydávání náhražek tuzemských peněz, jejich vydávání do oběhu, dále za odmítání tuzemských peněz bez zákonného důvodu, za shromažďování drobných tuzemských peněz nebo za úmyslné poškozování tuzemských peněz, a to v souladu s ustanovením § 144 trestního zákona.

Paděláním peněz, s využitím ustanovení § 140 trestního zákona (140/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů), lze rozumět opatrování padělaných peněz

nebo jejich výrobu, jejich přechovávání či jejich udávání jako pravých. Za **padělané peníze** (falsifikáty) je možné chápat napodobeniny zákonných peněz, které jsou buď pořizovány za účelem jejich vydávání za právé a nebo jde o napodobeniny, které byly za tímto účelem zneužity, neboť lze za podmínek stanovených vyhláškou ČNB 36/1994 Sb. legálně pořizovat reprodukce či právé napodobeniny znaků peněz. Padělanými penězi jsou také platidla, která nebyla řádně dána do oběhu emisní bankou, např. z ilegálních dotisků, nebo platidla již neplatná vydávaná pachatelem za platné zákonné peníze³⁰. **Pozměňování peněz** spočívá v úpravě platných platidel na platidla jiné nominální hodnoty nebo jiné měny, přičemž znaky trestného jednání jsou obdobné jako u padělání.

Podle § 21 zákona ČNR č. 6/1993 Sb., o České národní bance, jsou právnické osoby oprávněny bez náhrady odebrat bankovky nebo mince znějící na korunu české nebo na cizí měnu, u kterých vznikne podezření, že by mohly být padělané nebo pozmeněny. Současně jsou oprávněny požadovat od osoby, která takové bankovky nebo mince předložila, aby věrohodným způsobem prokázala svou totožnost. Pokud osoba, které jsou bankovky nebo mince podle zákona odebrány, odmítne věrohodným způsobem prokázat svou totožnost, popř. sdělit další údaje potřebné k vystavení tohoto potvrzení, je pracovník banky nebo jiné právnické osoby oprávněn podle § 43 zákona ČNR č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, požádat o pomoc policii.

Jestliže bankovky nebo mince předkládané jako zákonné peníze jsou padělané nebo pozmeněné nebo vznikne-li takové podezření, mohou fyzické osoby jejich přijetí odmítnout.

O odebrání bankovek a mincí, o nichž právnická osoba předpokládá, že jsou padělané nebo pozmeněny, vystaví právnická osoba tomu, kdo je předložil (předložitel) potvrzení, jehož náležitostí a vzor upravuje vyhláška 37/1994 Sb. Odebraná platidla pak právnická osoba zašle do ústředí České národní banky v Praze k odbornému posouzení ve zkušebně platidel. Odebrání platidel se neprodleně oznamuje Policii České republiky nebo státnímu zastupitelství. Pokud odborné posouzení prokáže, že odebraná platidla byla padělaná nebo pozmeněna, zašle Česká národní banka oznámení o výsledku odborného posouzení právnické osobě, která je odebrala. Předložitele vyrozumí právnická osoba na jeho žádost. Zjistí-li Česká národní banka, že odebrané bankovky nebo mince jsou pravé, vrátí je neprodleně předložiteli, popřípadě osobě zmocněné na území České republiky k jejich převzetí. Výsledek odborného posouzení oznámí Česká národní banka právnické osobě, která platidla odebrala. Pokud v potvrzení o odebrání bankovek nebo mincí údaje o osobě předložitele chybí nebo jsou neúplné, a proto mu bankovky nebo mince nelze vrátit, Česká národní banka o tom neprodleně vyrozumí právnickou osobu, která je odebrala.

Pokud do 30 dnů ode dne vyrozumění neupřesní právnická osoba údaje o předložiteli, ani se takové údaje nepodaří v této době zjistit jiným způsobem, uloží se protihodnota odebraných bankovek nebo mincí na zvláštní účet vedený u České národní banky. Protihodnota odebraných bankovek nebo mincí se předložiteli vyplatí na jeho žádost.

Postupy při zjištění padělaných nebo pozmeněných mincí cizích měn jsou v podstatě shodné s výše uvedenými postupy.

Česká republika je v této oblasti vázána též mezinárodní úmluvou o potírání penězokazectví z 20. dubna 1929 (publikována ve Sbírce zákonů a nařízení pod č. 15/1932 Sb.z.n.). V současnosti je realizována zejména ustanovením § § 140 až 143 trestního zákona a příslušnými ustanoveními zákona 6/1993 Sb., o České národní bance, včetně prováděcí vyhlášky 37/1994 Sb. Tato úmluva je významná i vzhledem k historii brněnské právnické fakulty, neboť tehdejší Československou republikou na jejím projednávání v Ženevě zastupoval profesor mezinárodního a trestního práva Masarykovy univerzity JUDr. Jaroslav Kalláb.

8. BEZHOTOVOSTNÍ PLATEBNÍ STYK

Bezhotovostní platební styk je významnou součástí finančního systému efektivně fungující moderní ekonomiky. Funkční platební, resp. zúčtovací mechanismus umožňuje směnu a uskutečňování všech transakcí bez přímého použití hotových peněz, tedy bankovek a mincí, s využitím především převodů finančních prostředků z jednoho účtu na jiný a dalších platebních instrumentů.

K realizaci bezhotovostního platebního styku je potřebná existence sítě bank provádějících pokladní operace, kdy banky provádí platební a inkasní příkazy svých klientů díky nashromáždění likvidních nebo kvazilikvidních prostředků, což je jednou z hlavních funkcí bank.

V České republice s novou úpravou centrální banky v zákoně 6/1993 Sb. zaznamenáváme určitý přesun úpravy bezhotovostního platebního styku do sféry soukromého práva, kdy Česká národní banka je oprávněna jen k regulaci platebního a zúčtovacího mechanismu mezi bankami v rámci účtů u ní vedených. Vztah klienta a banky je v podstatě ponechán smluvní úpravě odkazující na obchodní podmínky té které banky. Regulace platebního a zúčtovacího styku mezi bankami je upravena vyhláškou Státní banky československé 51/1992 Sb. Určitou regulační funkci odpovídající všeobecným obchodním podmínkám vypracovaným odbornou organizací podle § 273 odst. 1 Obchodního zákoníku mají Všeobecné obchodní podmínky, kterými se stanoví zásady vedení účtů klientů u bank a provádění platebního styku a zúčtování na těchto

³⁰ srovnej KALÁB, P. IN BAKEŠ, M. a kol.: Finanční právo, C.H.Beck, Praha 1995, s. 282.

účtech, které vydala Státní banka Československá v roce 1992. Z těchto podmínek vychází i obchodní podmínky bank působících v České republice. V přípravě je již komplexní zákonná úprava bezhotovostního platebního styku, která má vycházet jak z evropských standardů, tak ze stávajících Všeobecných podmínek.

Podle Všeobecných obchodních podmínek klient provádí bezhotovostní platby převodem peněžních prostředků z účtu na účet prostřednictvím platebních prostředků, kterými jsou:

- příkaz k zúčtování ve formě
 - a) příkazu k úhradě (vyhotovuje plátcе)
 - b) příkazu k inkasu (vyhotovuje příjemce)
- šek k zúčtování
- bankovní platební karty.

Příkaz k úhradě může být jednorázový nebo trvalý. Jednorázovým příkazem k úhradě se realizují jakékoliv platby, přičemž trvalým příkazem se provádějí platby opakující se pro stejného příjemce v určitém termínu a výši. **Příkaz k inkasu** se realizuje jako způsob placení na základě dohody mezi plátcem a jeho bankou v souladu s dohodou mezi příjemcem a plátcem a nebo stanoví-li tuto formu platby obecně závazný právní předpis. Inkasem provádí příjemce výběr částky z účtu plátce, a to buď jednorázově nebo jako trvalý příkaz k inkasu při opakujících se platbách pro stejného příjemce splatných v určitém termínu, přičemž ve většině případů s dojednáním inkasa se též stanovuje horní limit možného výběru.

Klient uvádí na příkazech k zúčtování povinné náležitosti, kterými jsou:

- bankovní spojení
- částka
- označení měny
- konstantní symbol
- podpis nebo kód
- datum vystavení.

Dalšími možnými údaji na příkazech k zúčtování, které se pak povinně musí objevit ve zprávě banky o zúčtování (např. tzv. výpis z účtu) jsou:

- datum splatnosti
- variabilní symbol
- specifický symbol.

Pro fungování bezhotovostního platebního styku je tedy nutná **existence bankovního spojení**, kterým je vazba mezi účtem příkazce a účtem příjemce platby. V České republice je ustálen základní formát účtu, kterým je účet identifikovatelný, a to jak do osoby vlastníka účtu, tak banky a v některých případech i co do fondu vlastníka účtu, při zavedení tzv. podúčtů.

Formát čísla účtu tvoří:

předčíslí – vlastní číslo účtu / kód banky

Předčíslí je maximálně šesticiferné a identifikuje podúčet klienta (zde srovnej např. podúčty správců daně nebo správy sociálního zabezpečení, kdy na tyto podúčty se připisují platby konkrétních daní nebo určitého pojistného). **Vlastní číslo účtu** se skládá maximálně z deseti číslic, přičemž v jeho rámci mohou být použity další pomlčky vytvářející u banky vlastní formát čísla účtu, a to např. s použitím číselného označení pobočky banky, u které je účet veden. Opomenutí pomlčky může mít za následek platbu ve prospěch jiného příjemce než věřitele. **Čtyřmístný kód banky** je jako jeden z identifikátorů bank a některých jiných finančních institucí přidělován Českou národní bankou a je vždy umístován v čísle účtu za lomítkem nebo ve zvláštní rubrice např. příkazu k platbě nebo k inkasu.

Pro **označení měny** se používá standard ISO 4212. Není-li měna v příkazu k zúčtování uvedena, má se za to, že částka na příkazu je v korunách českých. Kód měny se skládá ze tří písmen latinské abecedy. Prvá dvě písmena označují zemi podle standardu ISO 3166, zbývající písmeno pak měnu. Např. pro Korunu českou platí označení CZK, německou marku DEM, polský zlotý po denominaci PLN.

Konstantní symbol určuje charakter platby. Mezi konstantními symboly je nutné rozlišovat symboly určené výhradně bankám (B) a bankám a spojům (BS), které nesmí jiné subjekty používat. U ostatních konstantních symbolů je třeba rozlišovat symboly určené pro fyzické osoby nepodnikatele (O) a pro ostatní osoby. Konstantní symbol se skládá z jednomístné až trojmístné základní části vyjadřující charakter platby (Z) a z jednomístné proměnné části vyjadřující způsob placení nebo zúčtování (X). Schéma konstantního symbolu pak vypadá takto: ZZZX. Konstantní symboly se řadí do devíti tříd, z nichž nejvýznamnější jsou tyto:

- 0 – platby za zboží a služby
- 1 – vztahy ke státnímu rozpočtu a místním rozpočtům
- 3 – mzdové a ostatní osobní náklady
- 4 – vztahy ke státnímu rozpočtu a místním rozpočtům
- 5 – ostatní finanční platby
- 6 – převody mezi účty téhož klienta
- 7 – pokladní příjmy
- 9 – vztahy bank ke klientele.

Z proměnné X je dobré si pamatovat:

- 0 – platby popodle zvláštních dispozic bank
- 1 – platby na podkladě pravomocného a vykonatelného rozhodnutí (B)
- 4 – přednostní platby

- 8 – ostatní bezhotovostní platby
- 9 – hotovostní platby.

Z nejméně používaných tříd 0 – platby za zboží a služby je vhodné si pamatovat: 00X – platby za zboží a 30X – platby za služby. Ve třídě 1 a 4 určuje konstantní symboly ministerstvo financí a příkazce uvádí symbol dle dispozice orgánu finanční správy, zde např. platí 1148 – platba daní, 8148 – srážkové daně. Obdobně jako u první třídy v třídě 5 se často používají 05X – sankce, 55X – ostatní platby, 255X – úhrady pojistných plnění pojišťovnami, 355X – platby pojistného pojišťovněm, u třídy 6 06X – převody prostředků na mzdy a ostatní osobní náklady a 96X – ostatní převody. Z tržeb ve třídě 7 mezi důležité patří 07X – tržby za zboží a stravování, 17X – tržby ze služeb a 579 – vrácené hotovosti na nákup. Problematika skladby konstantních symbolů a jejich používání si vyžádá do budoucna zajištění kvalitní úpravy odpovídající jejich účetnímu i statistickému významu.

Podpis příkazce musí odpovídat podpisovému vzoru. V případě komunikace s bankou prostřednictvím systému home banking se na místo podpisu uvádí přidělený pin (kód).

Variabilní symbol je především zprávou pro příjemce platby. Tento symbol napomáhá odlišit platbu od jiných plateb a tak odhalit, za čí je vlastně placeno, případně kdo je plátcem. Častým variabilním symbolem je číslo faktury nebo obchodní smlouvy, případně identifikační číslo ekonomického subjektu (IČO) nebo rodné číslo. Při platbách daní se používá daňové identifikační číslo bez čísla finančního úřadu a pomlčky. Okresní správa sociálního zabezpečení a některé zdra-

votní pojišťovny přidělují plátcům pojistného zvláštní identifikační čísla, která pak plátcí používají jako variabilní symboly při realizovaných platbách.

Specifický symbol je používán již minimálně a sloužil k identifikaci plateb v rámci sporozíra.

Používání šeků a platebních karet v bezhotovostním platebním styku se bouřlivě vyvíjí, a to bez odpovídající právní úpravy. V podstatě jsou přebírány světové obchodní standardy odpovídající typům šeků a platebních karet, které jsou pak implantovány do smluv mezi klientem a danou bankou. V tomto případě je třeba odkázat obecně na Všeobecné obchodní podmínky a podmínky dané banky.

ZÁVĚR

Z výše uvedeného je zřejmé, že právní regulace měny je poměrně rozsáhlá a zaslouží si významnější legislativní podporu, která též zohlední naše ambice spojené s procesem přijímání do Evropské unie.

SUMMARY

The article pays attention to the legal regulation of currency in the Czech Republic. The author mentions differences between the notions of money and currency, and briefly deals with their development. Then he observes the legal regulation concerning the bank of issue and the issues of the Czech currency tenders. And then he concentrates on forced circulation and credit-card system of payment.